ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA’LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

Илмий-инновацион журнал

Jurnal OAK Rayosatining 2022-yil 30-sentabrdagi 325/6-son qarori bilan filologiya fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

2021-yildan buyon nashr etiladi

2025/ № 4. 3-4

Termiz – 2025

Muassis:
Termiz davlat universiteti

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020-yil 19-oktyabrda 1122 raqami bilan ro‘yxatga olingan. Matnlarda foydalanilgan misol, ko‘chirma va ma’lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardir. Jurnaldan ko‘chirib bosilganda manba qayd etilishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 28.12.2025
Qog‘oz bichimi: 70x85
Bosma tabog‘i: 5.94
Ofset bosma. Ofset qog‘ozi
Adadi: 100
Bahosi kelishilgan narxda
Buyurtma: 155-son

«TerDU bosmaxonasi»da chop etildi
Termiz shahri, Barkamol avlod ko‘chasi, 43-uy

Tahririyat manzili:
190111, Termiz shahri,
Barkamol avlod ko‘chasi, 43.
Telefon: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Rasmiy sayt:
https://journaltersu.uz

BOSH MUHARRIR:
Abduqodir TOSHQULOV,
iqtisod fanlari doktori, professor

TAHRIR HAY’ATI:

Bekpo‘lat Umurqulov, filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o‘rinbosari)
Shoxista Maxmaraimova, filologiya fanlari doktori, professor (mas’ul muharrir)
O‘ral Xoliyorov, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O‘zbekiston)
Olmos Ulviy Binnatova, f.f.d., professor (Ozarbayjon)
Karl Rayxl, f.f.d., professor (Germaniya)
Vali Savash yelok, f.f.d., professor (Turkiya)
Dorota Silviya, f.f.f.d. (PhD), dotsent (Polsha)
Muslihiddin Muhiddinov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Ibodulla Mirzayev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Abdi Mamatov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Suyun Karimov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Muhammadxon Hakimov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Nafas Shodmonov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Dilmurod Quronov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Murodqosim Abdiyev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Baxtiyor Mengliyev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Normat Yo‘ldoshev, f.f.d., dotsent (O‘zbekiston)
Baxtiyor Xolmuxamedov, f.f.d., dotsent (O‘zbekiston)
Bobonazar Murtazayev, f.f.n., dotsent (O‘zbekiston)
Asqar Eshmo‘minov, f.f.d., dotsent (O‘zbekiston)
Obidjon Shofiyev, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O‘zbekiston)
Zafar Umurqulov, f.f.f.d., dotsent, (PhD) (O‘zbekiston)
Nurali Amonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Hakim Ahmedov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Abdulla Xudoyqulov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Ahad Shukurov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Eshnazar Jabborov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Abdumurod Arslonov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Sirojiddin Turdimurodov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Umida Raximova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Gulchehra Begmatova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Nargis Qurbonazarova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Muyassar Xolova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Shoira Omonturdiyeva, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Sherzod Turdiqulov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Alibek Omonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Humayun Nadim Muhammad, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)

Texnik muharrir: Bahodir To‘raliyev

Учредитель:
Термезский государственный университет

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

Зарегистрировано Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года под номером 1122.

Авторы несут ответственность за точность приведенных в текстах примеров, отрывков и данных. Необходимо указывать источник при копировании из журнала.

Разрешено к печати: 28.10.2025
Размер бумаги; 70x85
Печатный лист: 5.94
Офсетная печать: Офсетная бумага
Тираж: 100. Цена договорная
Заказ: 155

Печатано в «Типографии ТерГУ»
ул. Баркамол авлод 43, г. Термез

Адрес редакции:
190111, г.Термез, ул. Баркамол авлод, 43.
Телефон: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Официальный сайт:
www.philologicalresearch.uz

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Абдукадир ТАШКУЛОВ, доктор экономических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Бекпулат Умуркулов, доктор филологических наук, профессор (зам. главного редактора)
Шохиста Махмараимова, доктор филологических наук, профессор (ответственный редактор)
Урал Холияров, ф.ф.ф.д. (PhD), доцент (Узбекистан)
Олмос Улвий Биннатова, д.ф.н., профессор (Азербайджан)
Карл Райхл, д.ф.н., профессор (Германия)
Вали Саваш Елок, д.ф.н., профессор (Турция)
Дорота Сильвия, PhD, доцент (Польша)
Муслихиддин Мухиддинов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Ибодулла Мирзаев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Абди Маматов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Суюн Каримов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мухаммадхон Хакимов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нафас Шодмонов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Дилмурод Куронов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мурадкасим Абдиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Бахтиёр Менглиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нормат Юлдашев, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бахтиёр Холмухамедов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бобоназар Муртазаев, к.ф.н., доцент (Узбекистан)
Аскар Эшмуминов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Обиджон Шофиев, д.ф.ф.н. (PhD), доцент (Узбекистан)
Зафар Умуркулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Нурали Амонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хаким Ахмедов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Абдулла Худайкулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Ахад Шукуров, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Эшназар Джаббаров, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Абдумурод Арслонов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Сирожиддин Турдимуродов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Умида Рахимова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Гульчехра Бегматова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Наргис Курбаназарова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Муяссар Холова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Шаира Амонтурдиева, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Шерзад Турдикулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Алибек Омонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хумаюн Надим Мухаммад, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Технический редактор: Баходир Туралиев

Institutor:
Termez State University

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

SCIENTIFIC-INNOVATIONAL JOURNAL

Registered by the Agency for Information and Mass Communications under the President's Administration of the of the Republic of Uzbekistan on October 19, 2020 under number 1122.

The authors are responsible for the accuracy of the examples, passages and data provided in the texts. The source must be specified when copying from the journal.

Approved for printing: 28.10.2025
Size of the paper: 70x85
Printed sheet: 5.94. Offset printing.
Offset paper. Circulation: 100
Price is negotiable
Order: 155. Printed at the «Printing House of the TerSU»
43, Barkamol avlod str. Termez city.

Address of Editorial Office:
190111, Barkamol avlod str., 43,
Termez city.
Phone: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Official website:
www.philologicalresearch.uz

EDITOR IN-CHIEF:
Abdukodir TASHKULOV, doctor of economic sciences, professor

EDITORIAL BOARD:

Bekpulat Umurkulov, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (deputy chief editor)
Shohista Makhmaraimova, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (editor-in-chief)
Ural Kholiyorov, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Olmos Ulviy Binnatova, doct.of philol. sciences, professor (Azerbaijan)
Karl Rayxl, doct.of philol. sciences, professor (Germany)
Vali Salvash Elok, doct. of philol. sciences, professor (Turkey)
Dorota Silvia, PhD, associate professor (Poland)
Muslihiddin Mukhiddinov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Ibodulla Mirzaev, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Abdi Mmatov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Suyun Karimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muhammadkhon Khakimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Nafas Shodmonov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Dilmurod Kuronov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muradkasim Abdiyev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Mengliev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Normat Yuldashev, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Kholmukhamedov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bobonazar Murtazaev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Askar Eshmuminov, doct.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Obidjon Shofiev, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Zafar Umurkulov, PhD (Uzbekistan)
Nurali Amonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Hakim Akhmedov, PhD (Uzbekistan)
Abdulla Khudaykulov, PhD (Uzbekistan)
Ahad Shukurov, PhD (Uzbekistan)
Eshnazar Jabbarov, PhD (Uzbekistan)
Abdumurod Arslonov, PhD (Uzbekistan)
Sirojiddin Turdimurodov, PhD (Uzbekistan)
Umida Rakhimova, PhD (Uzbekistan)
Gulchekhra Begmatova, PhD (Uzbekistan)
Nargis Kurbanazarova, PhD (Uzbekistan)
Muyassar Kholova, PhD (Uzbekistan)
Shoira Omonturdiyeva, PhD (Uzbekistan)
Sherzod Turdikulov, PhD (Uzbekistan)
Alibek Omonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Humayun Nadim Muhammad, PhD (Uzbekistan)

Technical editor: Bakhodir Turaliyev

МУНДАРИЖА

TILSHUNOSLIK

UMURQULOV BEKPO‘LAT
Badiiy nutq va uning shakllanish asoslari 7

IBRAGIMOV YULDASH MATKARIMOVICH
Qoraqalpog‘iston o‘zbek shevalari leksikasi tadqiqi masalasi 13

ШАРИФ ЁКУБОВ
Девони Фоний ғазалларидаги Бесутун атамасининг таҳлили 13

SHUKUROV RAHMATILLO
Qadimgi davr manbalarida Farg‘ona vodiysi toponimiyasi tahlili 19

AHMEDOV HAKIM YARASHEVICH
Xalq dostonlarida frazeologik birliklarning uslubiy tavsifi 23

AMONTURDIYEV NURALI RASHIDOVICH
O‘zbek tili etnografizmlar tizimida motivlashuv masalasi 26

ISMOILOV XURMATILLO TO‘LQINJON O‘G‘LI
Paralingvistik haqoratlar va ularni verballashtirish masalasiga doir 30

USMONOVA SHAHODAT
Publitsistik matn tarjimasida pragmatik modulyatsiya va semantik uyg‘unlik 35

RAXIMOVA UMIDA DJUMAYEVNA
Hamid Olimjon ijodida qofiyaning o‘rni 39

UMIROVA SVETLANA
Mualliflik korpusining amaliy qo‘llanilish sohalari 42

TURDIMURODOV SIROJIDDIN
Evfemik maqollar badiiylik va milliylikni kuchaytiruvchi vosita sifatida 45

TURAKULOVA UMIDAXON ANVAROVNA
Erkin o‘xshatishlarda lingvomadaniy xususiyatlarning aks etishi (Tohir Malik qissalari misolida) 48

SAATOVA SURAYYO ISMAILOVNA
Ijtimoiy tarmoq lisoniy shaxsining voqelanishi 52

РАДЖАПОВА НАТАЛЬЯ БАЗАРОВНА
Отражение и формирование: роль гендерных терминов
в восприятии материнства в современном обществе 55

SARBAROVA DILNOZA NOSIRJON QIZI
Sifatlarning badiiy matndagi funksional-stilistik o‘rni 59

XUSANOVA ZUXRA
AQSH va O‘zbekiston ijtimoiy-siyosiy matbuot matnlarida lingvopragmatik strategiyalar:
leksik-uslubiy xosliklar va ta’sirchan til vositalari 62

QURBONOV AKMALJON TAVAKALJON O‘G‘LI
Hid bilish sezgisiga oid til birliklari semantikasi 65

SUYAROVA NARGIZA YULDOSHEVNA
Metaforalarning nasriy asarlardagi tasviriy va ekspressiv imkoniyatlar 68

МУНДАРИЖА

SOBIROVA GULSHANA FAXRIDDINOVNA
O‘zbek tilida haqoratli leksika: korpus lingvistikasi asosida tahlil va bazaviy resurs yaratish 70

JUMAYEVA DILAFRO‘Z ORIFJON QIZI
«Kuntug‘mish» dostoni frazeologizmlarining semantik-statistik tahlili 75

ISLOMOV SARDOR SANJAROVICH
O‘zbek tilining onomastik sathi haqida 79

RAHMATULLOYEV AHTAM A’ZAM O‘G‘LI
Fors tilidagi ot so‘z turkumi borasida rus tilshunoslarining qarashlari 82

OMANOV SHUHRAT G‘ANIYEVICH
Nemis tilidagi “Eigentlich” modal partikelining so‘roq gaplardagi semantik imkoniyatlari hamda tarjima xususiyatlari 84

GAFUROVA NIGORA SA’DULLAYEVNA
Nonverbal means in virtual texts 87

XOLMUXAMEDOV B.F.
Mualliflik leksikografiyasining rivojlanishi va taraqqiyot yo‘li 90

TO‘RAYEVA ZARRINA ABDIMUROT QIZI
O‘zbek onlayn media sarlavhalarida klikbeyt 93

ADABIYOTSHUNOSLIK

DAVRONOVA MAHFUZA ISROILOVNA
Xalq og‘zaki ijodidagi maqollarda ayol konsepti 96

ARSLONV ABDIMUROD KAROMATOVICH
Nurboy Jabborovning adabiy-matnshunoslik merosi: ilmiy maktab, metodologiya va amaliy natijalar… 99

SAIDOVA MUHABBATXON SHUKRULLAYEVNA
Shukur Xolmirzayev asarlarida folklor motivlari va ularning estetik funksiyasi… 102

BARZIYEV OYBEK XABIBULLAYEVICH
Pisandiy va Haziniy ijodida Andijon zilzilasining nazmiy bayoni 106

SULTANOVA RAISA XAYRULLAYEVNA
«Ra’no va Zebo» dostonida Xiromiy badiiy mahorati… 108

BO‘RIYEVA MARVARID HAMDAMJON QIZI
«Javr-u zulmung garchi o‘lmaklik nishonidur manga…» 112

QOSIMOV ANVAR
Kuper ijodida indeys va o‘zbek nasrida milliy qahramon obrazlari… 116

ADABIY TAQRIZ

ҚУРОНОВ ДИЛМУРОД
“Меҳробдан чаён”нинг учинчи нашри ҳақида 119

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2025; 11-12
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

QORAQALPOG'ISTON O'ZBEK SHEVALARI LEKSIKASI TADQIQI MASALASI

Ibragimov Yuldash Matkarimovich,
Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogia instituti
o'zbek tili kafedrasi professori,
filologiya fanlari doktori

Dialekt va shevalarni tadqiq etish xalqning tarixi, etnogenezi, etnik yashash yo'li, mazkur hududning madaniy, iqtisodiy turmush tarzi bilan uzviy bog'liq ravishda qaraladi. Qoraqalpog'iston Respublikasi o'zbek shevalari leksikasini tadqiq etish borasida etnik guruhlarning tarqalish holatlari, ularning qanday tarmoqlarga bo'linish masalalari qisqacha bayon etiladi.

Dialektlarni tadqiq etish ishi juda muhim, chunki dialektlar ilmiy jihatdan adabiy tilning moddiy bazasiga manba sifatida baholansa, ular hozirgi adabiy til leksikasini boyituvchi manbalardan biri sifatida tan olinadi.

Til jamiyatning rivojlanishi uchun xizmat qiladi. Ushbu jarayon davomida u sayqal topadi, ma'no jihatdan kengayadi. Tilning rivojlanish holatini jamiyatning rivojlanishi belgilaydi, jamiyatning tarixini, o'sha tilda so'zlashadigan xalqning tarixini bilmasdan, tilning rivojlanish tarixini tushinish mumkin emas[1]. Demak, har qanday tilni, dialekt va shevalarni, uning taraqqiyot yo'lini o'rganish uchun, o'sha tilning egasi bo'lgan xalqning o'tmishdagi hayot yo'liga e'tibor qaratish lozim.

Dialektlarni o'rganishning ahamiyati haqida mashhur turkolog P.M.Melioranskiy ham juda ahamiyatli fikr bildirib, uni o'rganish qadimgi estaliklarni bilishga, til tarixini tadqiq etishga juda foydali ekaniga alohida e'tibor qaratgan edi[2].

Xalqning o'tmishda kechirgan hayot yo'li bir qancha tarixiy sharoitlarni yechib berishga yordamlashadi, bir xalq tilida bir qancha dialektning paydo bo'lishi haqida ma'lumot olish imkonini beradi. Masalan, o'zbek tilining o'g'uz va qipchoq lahjalaridan misol keltiraylik. Qipchoq lahjasi Amudaryoning quyi qismida, uning ikki qirg'og'iga qator-qatora joylashib, makon etgan o'zbek xalqining o'tmish tarixi bilan sug'orilib, o'zining leksik tarkibi bilan asosiy leksik fondi ko'p boy so'zlarni to'plasa, o'g'uz dialekti, asosan, uning leksikasi ham shunday yo'lni o'tdi. Xalqning og'zaki so'zlashish tilining boyligini yig'ish, tadqiq etish, boshqa dialekt va shevalarga solishtirib, o'zaro solmog'ini belgilash mas'uliyatli ish. Har bir adabiy tilning dialektal bazasini tadqiq etish davrida deydi: N.A.Baskakov, - hozirgi aniq tarixiy sharoitlarni, uning barcha taraqqiyot jarayonini e'tiborga olish lozim[3].

Keltirilgan metodologik holatlarni hisobga olib, Qoraqalpog'iston Respublikasi o'zbek shevalari lug'at tarkibi taraqqiyoti xalqimizning o'tmishdagi tarixiy bosqichlari bilan teran bog'lab, tadqiq etishni ma'qul ko'rdik. Qoraqalpog'iston Respublikasi o'zbek shevalari lug'at tarkibi taraqqiyotining tarixiy sharoitlari o'zining asosiy belgilari bo'yicha, O'rta Osiyodagi asosiy turkiy tillar bo'lgan o'zbek, qoraqalpoq, qozoq, turkman tillari leksikasining rivojlanish sharoitlari o'xshash bo'lib keladi»[4]. Bu holat dialektal leksika uchun ham tegishlidir.

Bundan tashqari, «Orolbo'yi o'zbek shevalari tadqiqi» (Ibragimov.,1992,34-48) nomli monografiyamizda masalaning o'rganilish tarixiga alohida bob ajratilgan.

Qoraqalpog'iston Respublikasida istiqomat qiluvchi xalqlar bir daryodan suv ichib, bir havodan nafas olib, tarixning barcha davrlarida birga bo'lgan, yonma-yon qadam tashlab, turmushning shodu xurramligi, g'am-u g'ussasini teng totgan xalqlardir. Shuning uchun ham, ularning tili, tarixi, dini, milliy qadriyati, dili, tagi azal-azaldan mushtarakdir. Ular qadimda qipchoq ittifoqi davrida «92 ***bovli qipchoq"***, Oltin O'rdaning mashhur xoni O'zbekxon davrida «92 ***bovli o'zbek",*** **«92 bovli urug'-turk"** deb atalgan. Bu davrda ularning etnik tarkibiga mo'g'ul tip etnik guruhlar ham aralashganlar. Ya.G'.G'ulomov, N.A.Aristov, N.A.Xanikov, S.P.Tolstov, T.A.Jdanko,

[1] Чикобаева А.С. Введение в языкознание, ч.1. – М., 1952. – С.78.
[2] Мелиоранский П.М. Араб-филология турецком языке. – СПб,1909. – С. 1-11.
[3] Баскаков Н.А. Выступление по докладам во время регионального совещания по диалектологии тюркских языков. – Баку, 1956. – С.167.
[4] Баскаков Н.А. Состав лексики каракалпакского языка и структура слова. «Исследования по сравнительной грамматике тюркских языков», IV, Лексика. – М., 1962. – С.69.

S.Kamolov, X.D.Doniyorov, Sh.Shoabduraxmonov, F.Abdullaev, B.Jo‘raev, O.Madraximov, E.O‘rozov, V.Egamov, D.Nosirov, M.Valiev, R.Qo‘ng‘urov, M.Axmedov, O‘.Bekbaulov, Z.Do‘simov, O‘.Dospanov, Q.Abdimuratov, Yu.M.Ibrohimov va boshqa olimlar turkiy xalqlarning 92 bovlidan tashkil topganligini har tomonlama asoslab berganlar. Turkiy xalqlarning, jumladan, o‘zbek xalqining ham 92 bovli urug‘-qabiladan tashkil topganligi haqida ularning og‘zaki ijod namunalari, shajaralari, ayrim shoirlarning asarlarida ham qimmatli va boy tarixiy ma’lumotlar mujassam. Masalan, XVII asrda yashab ijod etgan buyuk shoir Turdi (Farog‘iy) ham o‘zbek eloti ***92 urug‘-qabilaning*** birikuvidan tarkib topganligini ta’kidlab:

Tor ko‘ngillik beklar, man-man demeng, kenglik qiling,

To‘qson ikki bori (bovli) o‘zbak yurtidur tenglik qiling, - deb ularni birlashishga, inoq, totuv, hamjihat yashashga chaqiradi.

Qoraqalpog‘iston Respublikasida qadimdan o‘zbeklarning *qo‘ng‘irot, qipchoq, nayman, mang‘it, xitoy, kanagas, qangli, qurbanoq, qiyot, qatag‘on, tartuvli, bo‘gajəli, qarg‘asha, xonjig‘ali, qo‘shtamg‘ali, kerayit, qo‘lop, joloyir, uyshun, uzun, kinik, boysun, bolg‘ali, muytan, no‘kis, no‘g‘ay, do‘rman, ochamayli, sag‘ir, sarsan, djaqayim, chanchqili, shirin, sayot, bayot, juvondir, avshar, bijanak, chandir, saxtiyan, uyg‘ur, qarapoq (qoraqalpoq), alosh (qozoq), turqmon, igdir, saripo‘stin, qorachakman* kabi urug‘-qabilalar birga yashab keladilar. Bu urug‘-qabila nomlarining ko‘pi hozirgi vaqtda qoraqalpoq, qozoq, tatar, turkman, nug‘ay, qirg‘iz, uyg‘ur, boshqurd, qo‘miq, qorachoy, balqor, xakas, cho‘lim, chuvash xalqlari o‘rtasida ham aynan uchraydi. O‘zbeklar orasida o‘zlarining qaysi urug‘-qabilaga mansubligini farqlash hozirgi vaqtda faqat qariyalar uchungina xosdir. Qoraqalpoq, qozoq, qirg‘iz, turkman, boshqirdlarning kattasidan-kichigigacha o‘zlarining qaysi urug‘ yoki qabila, to‘b, bo‘lakka tegishli ekanligini yaxshi ajratib bera oladilar.

N.A.Aristov Markaziy Osiyo jumladan, Qoraqalpog‘iston Respublikasidagi urug‘-qabilalar tarkibini tadqiq etish butun turkiy xalqlarning etnik tarkibini bilib olishga yo‘l ochishini, qipchoq o‘zbeklari tarkibida alohida-alohida qadimgi turkiy qabilalarni uchratish mumkinligini batafsil bayon etadi.

Qoraqalpog‘iston Respublikasidagi turkiy xalqlarda «***Tumanlining tubi bir, tub otasi Mayqibiy***» - deb (Amu va Sir daryolarning quyi oqimida yashovchi barcha turkiy xalqlar) o‘zlarini ***tumanli*** deb ataydilar. Ular shajaralarida ham o‘zlarining kelib chiqishini bir manbaga bog‘laydilar. Masalan, qoraqalpoq xalqining mumtoz shoiri Berdaq o‘z shajarasida: *Mo‘ytan, Qo‘ng‘irot, Xitoy, Qipchoq, Kenagas, Mang‘it* ipakdek bari olti urug‘ qoraqalpoq o‘zbekdan ajralgan ekan...”,[1] - deb yozadi. Biz bu o‘rinda Qoraqalpog‘iston Respublikasidagi o‘zbek shevalari vakillari nutqidan yozib olgan shajarani fikrimizning tasdig‘i sifatida keltirishni ma’qul ko‘rdik.

Shajarada bayon qilinishicha, Anas Sahobadan Mug‘oz degan o‘g‘il tug‘iladi, Mug‘ozdan Jo‘bol, Jo‘boldan Suxayl degan o‘g‘il dunyoga keladi. Suxaylning Oqcho‘lpon degan xotinidan Otar va Tatar degan ikki o‘g‘il tug‘iladi. Otardan Estek va Boshqiz (Boshqird) degan bolalar bunyod bo‘ladi. Tatardan esa No‘g‘ay tug‘iladi. Suxaylning ikkinchi xotini Quraydan Duyim va Olomon degan ikki o‘g‘il dunyoga keladi. Duyimdan Tuman, Tumandan Turke, Turkedan Tanas, Tanasdan Turmiz, Turmizdan Anji, Anjidan Dat kelib chiqqan. Olomondan esa, Jeyilxon va Seyilxon degan o‘g‘illar tug‘iladi. Seylixondan sakkiz aris (sakkiz qabila, bo‘g‘im) turkman kelib chiqqan. Jeyilxondan Mayqibiy degan bir bola, Mayqibiydan O‘zbek va Jonibek degan bolalar dunyoga keladi. O‘zbekdan hozirgi o‘zbeklar kelib chiqqan. Jonibekdan Ayriqalpoq degan bir bola, Ayriqalpoqdan Olosh (qozoqning otasi), Qirg‘iz, So‘zoq ajralib chiqqan. So‘zoqdan qoraqalpoq ajralib chiqqan, (Bu shajara 1966 yil Xo‘jayli tumani, Aeroport ko‘chasi, 26-uyda yashovchi Kumisboy Alpisboev tilidan yozib olindi). Bu bir muncha afsonaga o‘xshab ko‘ringani bilan «Har *qanday afsonaning asosida haqiqatlik yotadi deganlaridek*», turkiy xalqlarning genetik yaqinliklarini izohlashda yaqindan yordam berishi aniq.

Qoraqalpog‘iston Respublikasi xalqlari o‘rtasida asr-asrlardan davom etib kelayotgan qon-qarindoshlik, hamkorlik va do‘stlik munosabatlari rishtasi mustaqillik ato etgan ne’matdir. Viloyat, tuman, qishloq kengashlarining hisob ma’lumotlariga nazar tashlasak, o‘zbek-qoraqalpoq; qozoq-o‘zbek, qoraqalpoq-qozoq, qozoq-turkman kabi aralash, nikohlar miqdori 25-30 foizdan ziyod.

Qoraqalpog‘iston Respublikasining intensiv rivojlanish davri avval xorazmiylar, keyinroq o‘g‘uz va qipchoqlar nomi bilan bog‘liq. Shu tufayli mazkur mintaqadagi turkiy tillarning barchasi uchun umumiy bo‘lgan qadimiy xorazmiy tilining substrat hodisasi saqlangan. Masalan, ***həz*** kayif, ***yap*** ariq, ***solma*** ariqcha, ***sarxum*** –tojik. *sar* bosh, *xum* – suv soladigan sopol idish;

otiz – ekin ekiladigan maydon, dala;
chel marza, ***zenggi*** norvon;
adan - eshikdan kirgan joy, poygoh;
adrasman - isiriq;

[1] Ахметов С., Исмаилов Б. Бердақтың «Шежере» шығармасыныңда қарақалпақ урыулары тарыхына қатнасы. – Сабақлык. Қарақалпақстан, 1990.

Gəldimiyan, Durbədik, Mazdubast, Mizdakxon, Zamaxshar, Gəvγrqal'a, Chilpiq, Hojimuluq\Əjimullq (Hoji momo o'gli) *Izmuxshir (Zamaxshar)* kabi tarixiy nomlar toponimlar saqlanib kelmoqda. Ushbu tarixiy er-suv nomlarini avaylab, asrab saqlab qolish lozim.

Rezyume. Ushbu maqolada Qoraqalpog'iston Respublikasi o'zbek shevalari leksikasini tadqiq etish borasida etnik guruhlarning tarqalish holatlari, ularning qanday tarmoqlarga bo'linish masalalari va sheva vakillari nutqidan yozib olgan shajarani keltirishni ma'qul ko'rdik.

Resume. In this article, we found it appropriate to present a genealogy recorded from the speech of dialect speakers, as well as to examine the distribution of ethnic groups in the Republic of Karakalpakstan, their subdivision into various branches, and the study of the lexicon of Uzbek dialects.

Резюме. В данной статье мы рассмотрели целесообразным привести родословную, записанную из речи носителей диалектов, а также рассмотреть вопросы, связанные с распространением этнических групп в Республике Каракалпакстан, их делением на различные ветви и исследованием лексики узбекских диалектов.

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2025; 11-12
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

ДЕВОНИ ФОНИЙ ҒАЗАЛЛАРИДАГИ БЕСУТУН АТАМАСИНИНГ ТАҲЛИЛИ

Шариф Ёкубов,
Термиз давлат университети
ўзбек тили ва адабиёти кафедраси доценти,
филология фанлари номзоди

Алишер Навоийнинг тожик тилида ёзилган назмий асарлари жам қилинган "Девони Фоний" китобида ҳам Бесутун атамасидан унумли фойдаланади. Ўзбек тилидаги ғазалларидаги каби Бесутун атамаси Фарҳод номи билан деярли ёнма-ён қўлланилади. Шоир асарларида Фарҳоднинг кечмишлари тоғу тошларда ўтганлиги туфайли унга нисбатан "тоғ аҳли" бирикмаси ҳам қўлланилади. Мажнуннинг саргўзаштлари чулу биёбонда ўтганлиги учун "дашт аҳли" бирикмаси қўлланилади.

Алишер Навоий устозларининг асарларига жавоб сифатида татаббуълар ҳам ёзган. Татаббуъ бирор шоирга эргашиб устоз қаламига мансуб шоирнинг услубини сақлаган ҳолда унга жавоб қилмоқ ҳисобланади. Шоир устозларининг асарларига ўз ҳурматини ифодалаган ҳолда татаббуъ ёзади. Навоийнинг бу усулга қанчалик жиддий аҳамият берганлигини "Девони Фоний" мисолида ҳам яққол ҳис этиш мумкин. Девондаги 554 ғазалнинг 361 таси татаббуъ жанридаги шеърлар бўлиб, устозлари: Хофиз, Жомий, Амир Хусрав, Саъдий, Абдураҳмон Котибий, Мавлоно Шоҳий, Камол Хужандий ғазалларига қилинган татаббъулар[1] ҳисобланади.

Ба Кӯҳкан нигару Бесутун, ки он гуй
Дили тапандаву ин як ғами гарони ман аст. **(ДФ, 77)**

Бизнинг диққатимизни ўзига тортган ушбу байт шоирнинг Амир Хусрав Деҳлавийга татаббуъ қилиб ёзилган ("Татаббуъи Мир ғазалидан олинган).

[1] Ёқубжон Исоқов. Сўз санъати сўзлиги. – Тошкент: Ўзбекистон, 2014. –Б. 225.